

**QIYOSSIZ GO‘ZALLIKNING BADIY IFODASIDA YUSUF
TIMSOLIGA ISHORA.****Ahatova Durdona Davron qizi**

BuxDU 2-kurs magistranti

“Yusuf va Zulayho” qissasidan nafaqat turkiy xalqlar, balki boshqa xalqlar ham bahramand bo‘lganligini ularning adabiyotida ham mazkur qissa o‘z aksini topganligidan ko‘rishimiz mumkin. Avallo, Muso a.s.ga tushirilgan “Tavrot” kitobi hamda Iso a.s.ga nozil qilingan “Injil” kitobida mazkur qissaning turli ko‘rinishlarini ko‘rishimiz mumkin. Yusuf haqidagi qissa Quroni Karimda ham uchraydi va shuning zamirida Yusuf haqidagi boshqa qissalar bir qator qalamkashlar ijodida vujudga kelgan. Yana shuni aytish mumkinki, “Yusuf va Zulayho” qissasi voqealari sayyor sujet asosida vujudga kelgan. Podshohning o‘g‘li bo‘lgan Yusufning husni jamoli haddan ziyoda bo‘ladi, o‘z aka-ukalari unga hasad qilib uni chohga tashlab yuborishadi. Otasi Ya‘qub esa Yusuf hajrida yig‘lay-yig‘lay ko‘zlari ojiz bo‘ladi. Savdogarlar Yusufni quduqdan chiqarib qul qilib sotishadi, qissa davomida Yusufning boshiga ko‘p savdolar tushadi. Ancha vaqt tutqunlikda yotadi, vazir oilasiga qul sifatida keladi...^[5; 120-bet] Yusuf payg‘ambar sharq adabiyotida go‘zallik, zukkolik, ma‘shuqa timsollarini ifodalasa, uning otasi Ya‘qub payg‘ambar esa, asosan, Yusuf nomi bilan birga qo‘llanib, oshiq, yor hajrida kuyib, kul bo‘lish ma‘nolarida foydalaniladi. Quyida bir davrda yashagan shoirlar ijodi misolida ushbu ishoralar tahlil etiladi.

000Lutfiy o‘zining g‘azallarida bir qator payg‘ambarlar nomini turli timsollarni ifoda etish uchun qo‘llagan. Chunonchi, uning:

Aqlindin ozar Misr elidek, kim seni ko‘rsa,

Bu davrda sen Yusufi Kan‘on etilibsen.^[1; 170-bet]

baytida Yusuf ma'shuqaga muqoyasa qilinsa, ma'shuqaning husn-u jamolini ko'rgan jamiki ahli inson Yusufni ko'rib es-hushini yo'qotgan Misr eliga o'xshatilgan. Yusufga oshiq bo'lgan Zulayho Misr xalqi orasida malomatga qoladi, va u bir guruh ayollarni mehmondorchilikka chaqirib, ularga keskir pichoq bilan go'sht va qovunni maydalab, Yusufning og'ziga otishlarini aytadi. Keyin esa o'zining quli bo'lgan Yusufni chaqiradi. Qo'lida pichoq tutgan ayollar qilayotgan ishi yodlaridan ko'tarilib Yusufning jamoliga mahliyo bo'lishadi va hammalari qo'llarini kesishadi.^[5:92-bet] Ushbu voqea Yusufning go'zalligiga Misr elining aqldan ozganliklarini ko'rsatadi. Misrliklar nafaqat Yusufning go'zalligi, balki unga ato etilgan mo'jizaga ham qoyil qolishadi, u tushlarning ta'birini bexato ayta oladi.

Oshiqlaringga qil nazar, ey podshohi husn,

Sultong'a farz erur ra'iyat rioyati.

To Misri husn bo'ldi musallam jamoling'a,

Afsona bo'ldi dunyoda Yusuf hikoyati.

Ko'zung karashma birla bori elni o'lturur,

Yog'iz meni faqirga yo'qtur inoyati.^[1: 301-bet]

Yuqorida keltirilgan Zulayho va ayollar to'g'risidagi hikoya mazmuni ushbu baytda "Misri huns" jumlasini bilan ifodalangan. Ma'shuqaning go'zalligini ta'rif etish uchun "Misri husn"ning Yusufning jamoliga bo'ysunganini misol qilib ko'rsatadi. Chunonchi, ushbu g'azalda boshdan oxirigacha lirik qahramon ma'shuqasining go'zalligi va oshig'iga parvo etmasligidan shikoyat etadi. Mazkur bayt orqali esa, go'zal yorini chiroyda Yusufga o'xshatadi.

XV asrda yashab ijod etgan shoirlardan biri Gadoiy o'zbek g'azalchiligi boyishiga ham xizmat qildi. Shu o'rinda, shoir Yusuf alayhissalom haqidagi qissalardan timsollar keltirish yo'li bilan o'z ijodini yanada sermazmun etgan.

Bilmadi husnung ramuzin, yo'qsa holig'a degin,

Qolg'ay erdi choh ichinda Yusufi Kan'on xijil.^[2: 83-bet]

Gadoiy ushbu baytida mahbubasini go‘zallikda hattoki Yusufdan ham o‘ta olishini mubolag‘a san‘ati vositasida ifoda etgan. Chunonchi, “ramuz” so‘zi “imo-ishora” ma‘nosini bildiradi va baytda oshiqning yori husn-u jamoli ishorasini bilsa, Yusuf ham xijolatdan og‘a-inilari tashlab ketgan chohdan chiqmagan bo‘lar edi dagan ma‘no anglashiladi. Ushbu baytni tahlil etishda yana bir jihatga e‘tibor berish lozimki, ilohiy mazharga oshiqlik pinhona bo‘ladi va "husnung ramuzin" bilmaganligi shu ma‘noga ishora etadi.

Saltanat qil Misri husnu noz ichindakim bukun,

Yusufi soniy senu olam xaridoring, begim. ^[2; 101-bet]

Mazkur baytda ham ma‘shuqaning go‘zalligi ta‘rifini keltirish uchun Yusuf timsoli ifoda etilgan. “Soniy” so‘zi “ikkinchi” degan ma‘noni bildiradi va shu o‘rinda muallif lirik qahramonning yorini Misr podshosi bo‘lgan Yusufga ham go‘zallikda, ham saltanatda mengzaydi. “Yusufi soniy” ya‘ni Yusufga teng kela oladigan husnli inson, Yusuf davomchisi deya olqishlaydi. Baytda qo‘llangan "begim" murojaati esa ahohida ma‘no kasb etadi, chunonchi, "yor ma‘nosini ifodalovchi bek obrazi zaminiylikdan uzilmagan ko‘rkaboy – pok mazhar sifatida tasvirlanadi. Ayrim o‘rinlarda unga “begim” tarzida murojaat etilib, yaqinligini ifodalashga erishiladi”. ^[4; 51-bet]

XV asr adabiyotida Atoyining benazr va musiqiy sheriyati alohida o‘rin tutadi. Shoir payg‘ambarlar tasvirlaridan foydalanish zamirida turli ishoralar qilib sheriyatini ziynatlagan.

Tilasang jon visol uchun tutay jonimg‘a yuz minnat.

Kishi Yusufni olmasmu matoi roigon birla? ^[3; 21-bet]

Lirik qahramonning ma‘shuqaga bo‘lgan muhabbati shunchalar kuchliki, mahbubasiga erishmoq uchun jon kerak bo‘lsa, fido qilaveradi. Shoir tamsil she‘riy san‘atidan ustalik bilan foydalanib, hattoki dunyoda go‘zallikda tengsiz Yusufni “matoi roigon” evaziga olsa bo‘ladi deya Yusuf a.s.ni qul qilib sotilganligini esha oladi, men esa sen uchun jon fido etyapman, vaslingga erishishdan umidvorman deydi.

Bu g'amki, bizdadur, bu husn sizda,

Seni Yusuf desunlar, bizni Ya'qub.^[3; 38-bet]

Ushbu baytda Atoyi to'g'ridan-to'g'ri Yusuf qissasidagi timsollardan foydalanadi, ya'ni sevimli o'g'li Yusufdan ayrilib, Ya'qub payg'ambar yig'lay-yig'lay ko'zi ojiz bo'ladi, lirik qahramon o'zini g'am bilan sarg'aygan Ya'qubga, ma'shuqasini esa husnda tengi yo'q Yusufga muqoyasa etadi.

Payg'ambarlar timsollarini, chunonchi, Yusuf payg'ambar obrazini adabiyotda turli voqealarga ishorat qilish, fikrini dalillash, go'zal muqoyasalar qilish uchun ko'p asrlardan buyon foydalanib kelinadi. XV asrda yashab ijod etgan benazr ijodkorlar Lutfiy, Gadoiy, Atoyilarning takrorlanmas baytlari misolida ushbu adabiy hodisa tahlil etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Lutfiy. Sensan sevarim. – Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. –B. 464.
2. Gadoiy. Devon. - Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1973.-B.148.
3. Atoyi. Devoni Shayxzoda Atoyi. – Toshkent. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, 2008.-B. 320.
4. Eshonqulov H.P. Alisher Navoiy g'azaliyotida ishq poetikasining qiyosiy-tipologik tahlili. – Buxoro. 2020. – B. 278.
5. Nosiruddin Rabg'uziy. Qissasi Rabg'uziy. II tomli. I tom. – B. 124.